
Razpravljanja

*Spoštovani,**

hvala za obvestilo o vašem znanstvenem posvetu 60 let od začetka druge svetovne vojne na Slovenskem ter vabilu nanj! Z veseljem in zanesljivo se mu bomo odzvali. Vaš posvet pada namreč na predvečer 60. obletnice OF, ki jo bomo letos zaznamovali med drugim tudi z zgodovinskimi posveti, kakršen je vaš. Znano vam je, da smo nedavno z vašimi uglednimi kolegi pripravili okroglo mizo Odpor - nujnost ali ne. Pravkar zaključujemo publikacijo o njihovih bogatih prispevkih.

Menimo namreč, da sta OF in NOB dogodka, ki sta pomenila zgodovinsko prelomnico za našo deželo. Pa tudi, da zgodovina ni dokončana, s sedmimi pečati zaprta knjiga. Na to temo je zares že mnogo raziskanega, napisanega in posredovanega tudi v drugih oblikah od dokumentarne, pričevalske, literarno-umetniške itd. Medtem ko je bila časovno bližnja podoba bogata v podrobnostih, pa je oddaljenejši pogled širši in bolj celovit.

Veseli nas zato, da ste pripravili ponoven strokovni posvet na podobno temo in vam čestitamo za zamisel in ustvarjalni napor! Akterji in udeleženci tega obdobja pozdravljamo namreč novo priložnost za dialog ter soočenje strokovne in pričevalske govorice. Prepričani smo, da oboje vodi iskrena želja odkriti še več resnice o dogajanjih, ljudeh ter o času, ki se nam tako naglo odmika.

Pozdravljamo vse referate in udeležence z željo, da bi vaš posvet potekal ustvarjalno in plodno ter rodil koristne rezultate.

Z lepimi pozdravi

Ivan Dolničar

Dr. Tamara Griesser-Pečar

Imam tri pripombe. Prva pripomba je pravzaprav dodatek k temu kar je prof. dr. Dušan Nečak tukaj povedal. Opozorila bi namreč na veliko gospodarsko pomembnost sporazuma med Hitlerjem in Stalinom 23. avgusta 1939 in drugega sporazuma, t. i. "Grenz- und Freundschaftsvertrag" ("Mejna in prijateljska pogodba"), septembra 1939. Ta je manj znan. V okviru teh dveh pogodb je bila cela skupina gospodarskih pogodb. Lahko danes rečemo, da je Sovjetska zveza financirala začetek vojne, pomagala oborožiti Nemčijo. Ne samo, da je prispevala lastne surovine, ampak med bojkotom proti Nemčiji je prek lastne države uvažala surovine za Nemčijo. Mislim, da je to pomembna zadeva, ki jo v zgodovinopisju preredko srečamo. Opozarjam na publikacijo, ki je izšla v Franciji (Thierry Wolton: "Rouge-Brun. Le mal du siècle", Paris 1999), ki je sicer v tretjem delu zelo šibka, ampak v

* Pozdravno pismo predsednika Zveze združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije Ivana Dolničarja znanstvenemu posvetu *Šestdeset let od začetka druge svetovne vojne na Slovenskem*, poslano predsedniku ZZDS dr. Juriju Perovšku. ZZDS je za pozdravne besede na posvetu zaprosila vse vabljene organizacije in društva, odzvala se je le ZZB NOB Slovenije. Pozdravno pismo, ki ni bilo prebrano na posvetu, objavljamo kot del razprave.

tem delu, v katerem opozarja na gospodarske povezave med Nemčijo in Sovjetsko zvezo, na podlagi sovjetskih arhivov, po mojem mnenju, zelo pomembna.

Druga opomba gospodu dr. Prunku. Opozoril je na obe encikliki iz leta 1937: "Mit brennender Sorge" in "Divini Redemptoris". Zdi se mi zelo pomembno opozoriti na to, da Vatikan ni priznaval okupacije dežel in da je, ko je Vatikan interveniral za okupirane dežele, Hitler prepovedal sprejem intervencij Vatikana za okupirane države. Sprejemali so lahko intervencije samo za predel starega rajha.

Tretja opomba gospodu dr. Godeši o banu Natlačenu. S pripombo, da je dr. Marko Natlačen mislil, da je konec Jugoslavije, se nekako ne bi strinjala. Spominjam se njegovega poročila v London, spominjam se, da je tam napisal, da so razpravljali o statusu in nalogah Narodnega sveta, ko je bil Narodni svet ustanovljen. In da so tam razpravljali o tem, ali se bo Narodni svet odločil za samostojno slovensko državo ali pa samo začasno prevzel oblast. Kot je poročal takrat prisotni član Narodnega sveta dr. Ivan Ahčin, so se odločili za drugo možnost, torej da bo prevzel le zastopstvo vlade.* S tem se je skladal z osnovnim stališčem tradicionalne strani v Sloveniji, ki je gradila na pravnem nadaljevanju Kraljevine Jugoslavije. Osrednjo vlado, ki je bila na poti v izgnanstvo, je še naprej očitno priznaval. To dejstvo je zelo pomembno, ker se je na tej točki tradicionalna stran ostro razlikovala od stališča komunistov, ki so zanikali nadaljevanje države. Natlačenu je šlo, ko je šel v Celje, predvsem za to, da se ne razkosa slovenski predel države.**

Dr. Dušan Nečak

Pravzaprav nimam kaj odgovoriti. Lahko se samo strinjam s tem, kar je kolegica dr. Griesserjeva rekla. To je bilo znano dejstvo v zgodovinarskih krogih. V pregledu, kakršen je bil moj, je seveda treba delati selekcijo in v tej selekciji marsikaj izpade.

Dr. Bojan Godeša

Pripomnil bi samo to, da so stvari bolj protislovne, kot je povedala dr. Griesserjeva. Omenjeno Natlačenovo poročilo je nastalo kasneje in ga lahko razumemo tudi kot nekakšno opravičilo. Zato ga ne moremo imeti za popolnoma verodostojno v vseh pogledih. Obstajajo namreč tudi druga poročila, ki pa govorijo nekoliko drugače. N.pr. Celestin Jelenc, zastopnik socialistov v Narodnem odboru, je nekoč izjavil, da je Natlačen Narodni svet razpustil ravno zato, ker ni verjel v obnovo Jugoslavije. Potem imamo iz maja 1941 spet drugačno poročilo o pogovoru med Albertom Kramerjem, tedanjim voditeljem slovenskih liberalcev in Natlačenom, kjer je razvidno, da se je Natlačen zavzemal za jugoslovansko rešitev, vendar pa se del duhovnikov in drugih ljudi s tem stališčem ni strinjal. Skratka vprašanje ostaja odprto, najbolj točna opredelitev, mislim, da bi

* Ivan Ahčin: Spomini na začetek naše tragedije. V: Koledar Svobodne Slovenije, Buenos Aires 1951, str. 132.

** Op. ur.: Celotno poročilo dr. M. Natlačena poslano vladi Kraljevine Jugoslavije v London glej Prispevki za novejšo zgodovino, 2001, št. 1, str. 117-147.

bila za Natlačena, da se do jeseni 1941 še ni dokončno javno opredelil. Da je dilema obstajala, vi jo zelo dobro poznate n.pr. iz Šmajdovega dnevnika, kjer se vidi poleti 1941 iz pogovora med Franom Saleškim Finžgarjem in Albinom Šmajdom, ko se Finžgar zavzema za jugoslovansko rešitev, medtem ko se Šmajd ogreva za srednjeevropsko inačico. Pri vsem tem je treba biti zelo pazljiv, ker so te stvari kasneje skušali prikriti oziroma čimbolj zmanjšati njihov pomen. Zato je treba Natlačenovo poročilo oziroma opravičilo na nek način tudi brati z malo kritične distance in ga primerjati z drugimi dokumenti.

Dr. Dušan Biber

Ne želim polemizirati. Opozoril bi le na nekaj dejstev. Referenti jih, upam, poznajo, čeprav jih ne omenjajo. Najprej nekaj besed o sodelovanju med Nemčijo in Sovjetsko zvezo. Weimarska Nemčija je prva priznala Sovjetsko zvezo po znameniti nočni seji v pižamah nemške delegacije v Rapallu. Reichswehr in Rdeča armada sta sodelovali tudi s tajnim vežbanjem nemških vojakov in častnikov v Sovjetski zvezi. Nemški piloti, ki so v 2. svetovni vojni bombardirali ruska mesta, so se mnogi izvežbali prav v Sovjetski zvezi. Sodelovanje, zlasti trgovina, med obema državama ni zamrlo tudi med najhujšimi antikomunističnimi tiradami Hitlerja. Nadaljevanje, če hočete poglobitev, tega sodelovanja po paktu Ribbentrop-Molotov ni prav nič presenetljivo.

Omenjena sta bila Boris Kidrič in Edvard Kardelj. Sklep o ustanovitvi Komunistične partije Slovenije in tudi Hrvatske je bil sprejet na 4. državni konferenci v Ljubljani konec leta 1934, na Čebinah aprila 1937 pa uresničen. Določena kriza med CK KPJ in partijsko organizacijo v Sloveniji je nastala jeseni 1936. Kurirko člana CK KPJ Hudomala je policija aretirala in od nje dobila podatke, ki so omogočili številne aretacije, zlasti članov SKOJ. Ti so na pokrajinski konferenci zato sklenili navezati direktne stike s Kominternom. Podrobneje je o tem pisal dr. Pero Damjanović v svoji neobjavljeni doktorski disertaciji.

Dr. Anton Korošec je kot notranji minister v Stojadinovičevi vladi bil res trn v peti Nemcem, organiziranim v Kulturbundu. Vendar pa je nemški poslanik v Beogradu von Heeren po nemški zmagi v Franciji 1940 ocenil, da bi bil Korošec kot možni naslednik Cvetkovića na čelu jugoslovanske vlade najbolj ustrezen. Jugoslovansko politiko bi prilagodil potrebam Tretjega reicha zaradi oportunitizma, ne pa iz načelnih razlogov. Vse kaže, da se je dr. Korošec takrat že odločil, da je bolje igrati na Hitlerjevo kot pa na Stalinovo karto.

Vojaška obveščevalna služba je vneto zbirala podatke o Koroščevih zvezah z Vatikanom in domnevah, da si prizadeva za italijanski protektorat nad Slovenijo kot katoliško deželo. Pisni viri o domnevnem sodelovanju med Tisom in Korošcem doslej niso znani. Dr. Krek in dr. Kulovec pa sta na predvečer aprilske vojne 1941 navezala stik s slovaškim poslaništvom kot posrednikom do nemškega poslaništva v Beogradu. Skušala sta zagotoviti poseben položaj Slovenije, ki v pričakovani vojni ne bi delila usode s Srbi. Toda tudi general Simović, predsednik pučistične vlade, je nameraval 6. aprila poslati v Berlin zunanjega ministra dr. Ninčiča skupaj z Jankom Seppom, predsednikom Kulturbunda, da bi odvrnil vojno nevarnost. Sicer pa znameniti vojni puč ni bil uperjen proti fašizmu, pač pa

predvsem proti politiki kneza Pavla in sporazumu Maček-Cvetković. V beograjski Politiki ste lahko konec marca t.l. prebrali v kroniki, da je bil ta sporazum za Srbe škodljiv.

Dr. Milica Kacin Wohinz

Oglašam se z dopolnilom k referatu kolega dr. Petra Vodopivca, ki je v svetovno tematiko ljudskofrontne politike, kakršno je uvedla Kominternina, odlično vgradil slovensko stvarnost, ni pa segel prek rapalske meje, v Julijsko krajino, kjer je bila ljudska fronta v nekem smislu uresničena. Komunistična partija Slovenije v načrtovanju ljudske fronte ni predvidela sprejema tajne organizacije Tigr, kakor zvezo iz dela Alenke Nedog (Ljudskofrontno povezovanje, Borec, 1978), pač pa jo je sprejela Komunistična partija Italije, v kateri so bili tudi slovenski primorski komunisti. V novembru 1935 je KPI objavila v svojem glasilu *Unita'* in tedniku *Istra*, ki je izhajal v Zagrebu, vabilo slovenskim in hrvaškim nacionalnim strankam iz Julijske krajine, naj se ji pridružijo, da bodo skupaj korakali proti fašizmu in proti vojni. Vabilu so se takoj odzvali voditelji Tigra: Albert Rejec, Danilo Zelen in Just Godnič ter v korespondenci z direktorijem KPI v Parizu predstavili svojo organizacijo kot Narodnorevolucionarno gibanje Slovencev in Hrvatov v Julijski krajini. Sredi decembra je že bil sklenjen akcijski pakt, v katerem KPI obljubi boj za samoodločbo Slovencev in Hrvatov, Tigr pa razvijanje ljudske fronte. V ta namen je leta 1936 izdal več številčk glasila *Ljudska fronta*. (Obstaja celotna dokumentacija, ki sem jo objavila v Quaderni II, Rovinj, 1972, str. 385-447 ter v Goriškem letniku, IX, 1982, str. 109-122). KPI je le malo prej sklenila podoben pakt z Italijansko socialistično stranko v emigraciji, toda pakt s Tigrom je bil prvi pakt KPI z neko meščansko, nedelavsko, lahko rečemo nacionalistično organizacijo, kar je bil smisel ljudske fronte. Ta ni bila samo slovenska, temveč slovensko-hrvaška, kakor vse stranke v Julijski krajini in v emigraciji med dvema vojnama. Vodili pa so jih Slovenci. Mislim, da je vprašanje zamejskih Slovencev važno za slovensko historiografijo, čeprav so periferni, saj gre v našem primeru za dobro četrtino slovenskega naroda, ki je četrto stoletja v drugi državi - Italiji, a ima enake smeri političnega in kulturnega razvoja kot Slovenci v Jugoslaviji. Ljudska fronta, ki se v osrednji Sloveniji načrtuje, a ne uveljavi, se obnese na Primorskem, v smeri antifašistične fronte, ki se zlije neposredno v Osvobodilno fronto slovenskega naroda, kljub njenemu obglavljenju z množičnimi aretacijami in smrtnimi obsodbami na drugem tržaškem procesu, decembra 1941.

Tino Mamić

Nekaj bi rad dodal dr. Prunkovi omembi o papeževih okrožnicah zoper komunizem (1931) in nacizem (1937). Treba je razumeti, zakaj je uradna katoliška cerkev zelo ostro nastopila proti komunizmu, proti nacizmu pa ne. V Sovjetski zvezi, edini državi s komunistično oblastjo v tistem času, ni živelo veliko katoličanov. Na drugi strani se je papež Pij XI. za številne katoličane v Nemčiji in Italiji bal in se v obsodbi nacizma ni hotel tako izpostaviti kot v obsodbi socializma. Trideseta leta je treba gledati tudi skozi perspektivo, da je katoliška Cerkev skušala čim bolj pomagati svojim vernikom, oziroma jim z izjavami čim manj škoditi.

Janez Globočnik

Jaz bi imel eno vprašanje za dr. Bojana Godešo, kjer je govoril o državnem okviru Slovenije. Namreč, v tistem trenutku, pred začetkom aprilske vojne, je bila tedanja Kraljevina Jugoslavija že močno asimetrična država, saj vemo, da so si že leta 1939 Hrvati praktično zelo spretno izborili status konfederativnega dela, Slovenci pa vsaj uradno nismo imeli avtonomije. Kolikor je zaznati iz določenih virov in literature in določenih političnih krogov, je vladala vsaj do začetka vojne velika pokvarjenost med mnogimi slovenskimi politiki. Vprašanje pa bi bilo v tem smislu, ali je obstajal kakšen resen načrt, da bi se Slovenci vsaj približno približali temu, kar so dosegli Hrvati s sporazumom Cvetković-Maček. Po nekaterih virih je bilo namreč že vse pripravljeno za ustanovitev Banovine Slovenije, ki bi imela podoben status kot Banovina Hrvaška. Dokončna politična pogajanja o tem pa sta prekinila smrt vodilnega slovenskega politika dr. Antona Korošca in začetek 2. svetovne vojne.

Dr. Bojan Godeša

Najprej bi se opravičil, ker imamo za ta vprašanja tudi druge, boljše poznavalce, ampak samo okvirno, lahko odgovorim tudi sam. Ti načrti so obstajali, vendar zaradi mednarodnega pritiska osnih sil na Jugoslavijo v SLS tik pred vojno niso želeli posebej izpostavljati svojih avtonomističnih zahtev, kljub temu se SLS ni hotela odpovedati svojemu načelnemu stališču do tega vprašanja, kar kažejo tudi njeni programi med vojno. Omenil pa sem tudi že dr. Jurija Perovška in njegovo razpravo v zborniku Slovenci v tridesetih letih, kjer je vse natančno in po virih pojasnjeno. Opozoril pa bi še na eno razpravo v zborniku o Korošču oziroma v Prispevkih za novejšo zgodovino leta 1991, kjer dr. Dušan Biber predstavlja britanska in ameriška diplomatska poročila o Korošču in Slovenski ljudski stranki. Iz teh dokumentov je razvidno, da je Kulovec (gre za čas po Koroščevi smrti, ko je prevzel krmilo v SLS) omahoval, kaj naj stori, vendar se je zaradi omenjenih mednarodnih okoliščin odločil, da z zahtevo po avtonomiji Slovenije ne bodo silili v ospredje, kar pa seveda ni pomenilo, da so se ji odpovedali. Ti načrti so bili še vedno v igri za bodočnost.

Igor Torkar

Prosil sem za besedo, čeprav sem bil nepovabljen, vendar je tematika taka, ki spremlja moj življenjepis. Zato mi preprosto ni težko spremljati vaš znanstveni posvet, ki je na visokem nivoju, vreden pohvale! Vendar z mojo rahlo pripombo, da bi poleg tega, kar poslušamo, povedali tudi to, kaj naj počnemo! Navajati samo zgodovinska dejstva na visokem znanstvenem nivoju ni dovolj! Prav bi bilo navesti nekaj prezrtih knjig! Težko je recimo iti - na žalost moram pač to povedati - mimo knjige "Blazni Kronos", ki sva jo izdala z Nikolajem Pirnatom v samozaložbi tik

pred začetkom vojne. Dvajset satiričnih sonetov Igorja Torkarja in dvajset satiričnih risb Nikolaja Pirnata. Knjiga je vzbudila hude odmeve! Za primer navedem samo en sonet. Ima naslov Slovenski sonet:

"Pri nas le upognjen hrbet slave žar obsije, poštena kritika je pala v jamo, že vsak šušmar prodaja svojo kramo, le v senci križa dobre so kupčije. Kdor nima v senci tej zgrajene branjarije, lahko ponuja v dar zlatnino čisto. Ni kruha, kaj nam mar tvoj dar, žri gliste, iz sence križev glas duhovna vpije. Svoboda je pri nas na slabem glasu, sokove hrbtenic so stranke spile, želodec je molilna skrinja v črnem času in kar cenzure niso še razbile, drug drugmu stolčemo že na Parnasu! Potrebne res bi bile gnojne vile."

Črni ban dr. Natlačen je knjigo takoj zaplenil!

Satirična kritičnost se ni oglašala samo med intelektualci. Ko je šel ban na obisk na Dolenjsko ga je čakal na dveh visokih smrekah pozdrav: *"Bodi pozdravljen ban naš Marko, naj ti sije sonce žarko! Vseh dobrot si ti natlačen, te pozdravlja narod lačen!"* Torej to so stvari, ki se vam danes mogoče zdijo smešne, vendar takrat so bile usodno resne! Dokazov o tem je mnogo tudi v prezrti knjigi Slavka Kremenška "Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941". Knjiga obsega 450 strani. Take prezrte knjige naj prično prebirati zgodovinarji, ki so jih prezrli!

Dovolite mi, da vam preberem še naslednje svoje razmišljanje zato, ker nas junija t.l. čaka zelo pomembna stvar. Desetletnica svobodne države Slovenije!

Svetujem vsem, ne samo znanstvenikom - *vsem Slovincem* - da ob desetletnici ne navajajo samo dejstev, pa same hvale, kot na proslavah to počnemo. Moje razmišljanje je naslednje: "Uresničenje mojih sanj! Letos bodo v sožitju večstrankarstva različno misleči Slovenci rekli: 10 let imamo neodvisno samostojno Slovenijo." Dodajam. Ta samostojna Slovenija je uresničenje mojih sanj. Trmasto sem pričel o njej sanjati po maturi že v študentskih letih na Univerzi. Z mladostno zagnanostjo sem se uveljavljal v družbeno političnem delovanju, bil sem aktivni nosilec liste neodvisnih, bil sem urednik študentskega lista "1551", bil sem aktiven borec za Plečnikovo palačo nove NUK, bil soustanovitelj "Slovenskega kluba", leta 1936! Geslo tega kluba je bilo: "Ne Moskva, ne Rim, Ljubljana." To se pravi, ne stalinistični komunisti, ne rimski militantni vrh katoliške cerkve, ampak samozavestni Slovenci. To programsko geslo je bilo ozelenela klica vizije o svobodni sodobni Sloveniji. In to pred 61 leti! To se pravi mnogo prej kot različne skupine danes rogovilijo in govorijo, da so si oni prvi izmislili to svobodno Slovenijo. Ni prav, da pomembnost "Slovenskega kluba" zgodovinarji vseh barv dosledno ne poudarjajo in ne objavljajo! Skratka bil sem zaljubljen v neodvisno samostojno Slovenijo. Trmasto zaljubljen do uresničitve mojih sanj pred desetimi leti. A bil sem in sem še danes pristaš zaljubljenecv tiste sorte, *ki prav zato, ker nekoga ali nekaj ljubijo, napake ljubljenega vidijo in grajajo*. Ob letošnji 10. letnici moje mlade neodvisne samostojne Slovenije jo bom prav zato, ker jo ljubim, tudi grajal! Svetujem, naj tudi ta visoko znanstveni forum ob deseti letnici svobodni Sloveniji naniza tudi njene napake.

Moja kritika je naslednja: *Pozabljamo*, da morajo pisatelji s pisanjem bralce prepričevati, da življenje ni "Sveto pismo", ne "Koran", ne "Marxov kapital", ne partijski "Kodeks", ne cerkveni "Koncil", temveč z argumenti, demokratično vodena bitka - ne za nedosegljive idealno urejene družbene razmere, ampak skrb *vsaj za znosno socialno, materialno in duhovno bivanje posameznika in naroda*. *Pozabljamo*, da resnica ni eno, ampak večobrazna. Sartrove, Marksove resnice so

drugačne od Kristusovih, Stalinovih ali Gandijevih. Judovsko uživaške šok resnice fabrikanta verzov Šalamuna so drugačne od resnic izpovednega poeta Menarta. Sleherna ideologija, ki si priglasuje oblast, ima svoje resnice. Vse te resnice so metamorfozne! Kdor krade, je tat, kdor ubija, je morilec, ogenj peče, solza je solza ipd. Boriti se moramo le za nemetamorfozne resnice. *Pozabljamo*, da nam grozi samomor slovenščine, *pozabljamo*, da postaja število članov slovenske SAZU že farsično. 60 milijonska Francija ima v glavni, najuglednejši akademiji, 40 članov. Naslednji je sprejet šele potem, ko eden od 40. članov umre. Dva milijona Slovencev pa ima najbrž že prek 60 rednih akademikov in ob teh še četo izrednih. Sleherna ideologija, ki si pribori oblast, brž okinča z akademsko slavo enega ali dva svoja poslušneža med umetniki in znanstveniki! *Pozabljamo* moralno obsoditi pisatelje, ki pišejo v imenu načela, da žlahtni cilj posvečuje podla sredstva. Taki pisci lahko brcajo v suženjstvo Kasandre, sežigajo na grmadah Ifigenije in pustijo na samotnem otoku Ariadno potem, ko jim je omogočila, da so premagali Minotavra. *In pozabljamo*, da nekateri krivci za povojne sodne zločine lažejo! Trdijo, da niso vedeli, da so verjeli. Kralj Ojdip ni vedel, da je spal s svojo materjo. Ko je to zvedel, je sam v sebi proglasil sebe za krivca, iztaknil si je oči in je šel med berače. Ne pričakujem, da bi si zdaj tisti nekateri krivci iztaknili oči in bi šli med berače. To ne. Naj kar živijo - ampak brez velepokojnin in privilegijev. *Pozabljamo*, da se med Slovenci širi epidemija univerzalne nemorale s pojavi družbeno gospodarske poraznosti. Epidemično krizne situacije povzročajo stabilizacija tartifovstva, devalvacija resnice, inflacija laži, revalvacija brezpravja. *Pozabljamo*, da naša množična občila, časopisi, revije, RTV, sodobni menedžerski Pluton peha v Hades reklam, v kronike zla, v objem driad pornoseksa. Ne sporočajo nam nič pametnega, nič spodbudnega, nič lepega. Ampak na svetu niso samo zločini in blato! Je tudi vrtnica, ki nima samo trnov, ima tudi čudežno lepe cvetove in to v Drnovškovem in Janševem času. *Pozabljamo* mnoge odrešujoče ljudske modrosti: zakoni brez kazni, so zvonovi brez kemblov, teorija brez prakse, je sedlo brez konja, sito očita šivanki, da ima luknjico, katoliški bog daje svojim kruh, drugim pa samo apetit. Ptice roparice ne pojejo. Ob deseti obletnici mlado samostojno Slovenijo lahko grajam zato, ker jo imam rad. Uresničenja teh mojih sanj pa nočem končati na temen način, ampak z vedrim pogledom na svet in življenje. Svetujem, da me posnemate. Večkrat je v veselju tudi kaplja pelina. Takrat ubogam kraški pregovor: "Sem bil in sem radič solatnik! Ga režejo, ga režejo, a vedno znova zrasede".

Danijel Malenšek

Rad bi povedal nekaj besed o vprašanju, ki se ga nobeden od referentov ni dotaknil, in tudi v nadaljevanju ne vidim, da bi se ga kdo nameraval. Rad bi spregovoril o pravnih dejstvih, ki so bila nesporno razvidna leta 1941. Ta so seveda pogojevala ravnanje takratnih udeležencev tistih dogodkov in da bi se zavedali pomena ugotovitve in poznavanja pravnih dejstev, bom povedal, da v mednarodnem življenju veljajo neka temeljna pravna načela in to konstantno in vedno znova, kljub odstopanjem, takim in drugačnim! To se je najbolj pokazalo, recimo, leta 1991, ko smo zaradi legitimitete in legalitete, identitete in kontinuitete Slo-

venije, dosegli mednarodno priznanje po pravni poti združitve prek Badinterjeve komisije, v nasprotnem primeru bi končali tako kot današnja Čečenija, to se pravi po postopku odcepitve, ki so nam ga podtikali. Leta 1941 je veljalo mednarodno pravo, veljale so mednarodne pogodbe, vse do takrat, dokler jih niso pozneje ali izničili ali kakorkoli že, veljale so mednarodne norme navzven in notranje pravne norme navznoter. Navzven je veljal münchenski sporazum, veljal pakt Ribbentrop-Molotov, nihče mu ni oporekal mednarodno pravne veljavnosti, ker so ga sklenile mednarodno pravno priznane države. Navznoter je veljal veljavni pravni red takratne Jugoslavije, ki se je v tem pogledu kazal, v pogledu, ki nas zanima, v volitvah 1938, na katerih so bili v skladu z veljavnim pravnim redom voljeni politični predstavniki, karkoli že si kdo o tem misli. Dejstvo je, da so imeli ti predstavniki največjo stopnjo legitimitete in legalnosti! Postavlja se sedaj naslednje vprašanje: Gospod Godeša je govoril, da je Slovenska ljudska stranka imela načrte o avtonomiji, nič ni spregovoril o dejanjih te stranke v tem času. Dejstvo je, da je Slovenska ljudska stranka legitimno, legalno 12. aprila, ko so kapitulirale kraljevske čete na območju takratne Slovenije, prevzela oblast, ker je ustanovila Narodni svet iz predstavnikov strank in gibanj političnih predstavnikov, ki so bili izvoljeni leta 1938, da je prevzela usodo in odgovornost v svoje roke in to legitimno in legalno! Legitimno in legalno je vodila razgovore z okupatorji z namenom, da doseže nekaj podobnega državni tvorbi pod okupacijo! Legalno in legitimno je v svojstvu legitime in legalne oblasti ta Narodni svet izročil oblast okupatorjem, ki so jo tako tudi prevzeli v skladu z ženevskimi konvencijami. Zaradi tega tudi ni prišlo, vsaj v prvem hipu ne, zlasti ne v banskem upravnem aparatu, do nikakršnih odpuščanj. Vsa policija je ostala, vsa lokalna samouprava, vsi župani so ostali, ker so se držali pravnih dejstev. V nasprotju s tem niso vključili v delo Narodnega sveta takratne komunistične partije, ker je bila nelegalna, nelegitimna! Po takratnem pravnem redu je bila izobčena in seveda je bila tudi v uradnem formalnem, dejanskem, vojaškem in političnem mednarodno pravno priznanem zavezništvu v smislu pakta Ribbentrop-Molotov. To se je pokazalo z zelo pomembnim dejstvom, o katerem nikoli nihče nič ne pove, da je recimo Slovenski poročevalec v svoji prvi številki maja 1941 z velikim pompom oznanil izjemen "uspeh" sodelovanja vlade Sovjetske zveze in nemškega Rajha! Ta se je kazal v tem, da so dosegli sporazum o repatriaciji "španskih" borcev, ki so jih nacisti osvobodili, potem ko so porazili Francijo in so jih iz konfinacije repatriirali deloma v Sovjetsko zvezo, kjer so dobili državljanstvo. Med njimi sta bila repatriirana Ana Pauker, Romunka in Rakoszy, ki je bil pozneje diktator na Madžarskem in je bil repatriiran kot "folksdojč" Franc Rozman Stane, ki pa ni šel v Moskvo, ampak v Slovenijo! To so pač dejstva in znotraj teh dejstev moramo opazovati problem legalitete in legitimitete naprej. Ko je Narodni svet predal oblast, t. j. izročil oblast okupacijskim oblastem, so okupacijske oblasti pač delovale. Potem se je odprla cela paleta stisk in problemov, ampak treba je vedarle osvetliti vprašanje pravnosti. Nekateri ugledni pravni teoretiki trdijo, da je zaradi takšnega ravnanja Narodnega sveta, ki se je potem seveda "samoukinil", ker v okupirani državi ni suverene oblasti, recimo leta 1943 prišlo do legalnega in neoviranega odhoda italijanskih okupatorjev, ker je bil dosežen sporazum, okupacija je minila, ljudje gredo domov, individualna krivda bo obravnavana kadarkoli že in če sploh bo. Enako se je nadaljevalo to vprašanje legitimitete in

legalitete pozneje prek drugega zasedanja AVNOJ na vseh relacijah, ki so potekale med angleško in sovjetsko vlado ter jugoslovansko vlado. Dejstva so pač taka, da je sporazum Tito-Šubašić spoštoval to legaliteto, kontinuiteto, identiteto in da je legaliziral tiste dosežke revolucionarne oblasti v jugoslovanskem merilu, ki so bili z zavezniškega stališča sprejemljivi. S tem je tudi legaliziral takratno, bom rekel, v revoluciji nastalo "oblast" in se je to pokazalo v tem, da je AVNOJ za predsednika NKOJ imenoval Tita, ki ga je imenoval za mednarodno priznanega predsednika začasne vlade kralj Peter, da pa to ne bi bilo "prehudo", je to izvedel prek kraljevega namestništva in potem se je zadeva odvijala naprej. Namreč odvijala se je tako, da so maja 1945 na Taboru Narodni svet ponovno sklicali, ga razširili s tako imenovani nekompromitiranimi posamezniki v luči "kolaboracije", se javno odrekli Rupniku in njegovim kolaborantskim problematičnim korakom ter sprejeli ustrezne formalno pravno zavezujoče sklepe, in sicer o spravi, o federalni Jugoslaviji itd. Med drugim so sprejeli tudi sklep, da se ustanovi slovenska vojska. Potem so, po neki zmedi na relaciji nemška okupacijska oblast in Narodni svet, kjer je prišlo tudi do nekih aretacij, formalno prevzeli oblast od okupatorja. Govorim o legaliteti in legitimiteti in mislim da bi se morali zgodovinarji do teh pravnih dejstev opredeliti, ne opredeliti, ker naloga zgodovinarjev ni, da se opredeljujejo, ampak jih ugotoviti, oziroma jih izpodbiti ali potrditi. Zakaj je to tako zelo pomembno? Poglejte, ljudje se sprašujejo, kaj se je pa dogajalo po maju 1945? Bliskovito je ukrepala tudi komunistična partija in formirala vlado v Ajdovščini in smo imeli neke vrste dvovladje. Obe vladi sta bili utemeljeni na sporazumu Tito-Šubašić. Ko so vrnili tako imenovane "kolaborante", so po črki zakona pripadniki JA, ker partizanskih enot več ni bilo, po sklepih ustreznih organov takratne jugoslovanske oblasti, obračunali s pripadniki Slovenske narodne vojske, ker domobrancev prav tako ni bilo več po sklepu ustreznih organov. Skratka, po tej pravni teoriji pride do absurda, da so pripadniki JA pomorili lastne zaveznike brez ugotavljanja individualne krivde. AVNOJ se je preoblikoval avgusta 1945 v Začasno ljudsko skupščino, razširjeno po metodi Narodnega sveta v Ljubljani z nekompromitiranimi politiki, ta je prevzela funkcije oblasti začasno, do izvedbe volitev v Ustavodajno skupščino novembra 1945, in šele februarja 1946 je bila sprejeta Ustava, ki je rešila vsa ta odprta medvojna vprašanja in pač vzpostavila stanje, kakršnega je potem tudi mednarodna skupnost poznala in priznala. Skratka, zdi se mi izjemno pomembno, da bi se ukvarjali tudi s temi pravnimi dejstvi, jih ugotovili ali pa oporekali, da to ni bilo tako ali pa da je bilo kako drugače. To se mi zdi pomembno!

Podobno, kot pogrešam referat o pravnih dejstvih tistega časa, pogrešam tudi referat o takratnih arhivih, zlasti arhivih GESTAPA in OVRE. Tudi to se mi zdi pomembno za pravilno razumevanje takratnih razmer pri nas.

Dr. Janez Zdešar

Prihajam iz Münchna. Nisem poklicni zgodovinar, pač pa se ukvarjam v tujini tudi s slovensko zgodovino.

Najprej bi rad povedal tole: delno politični nastop gospoda Torkarja obžalujem. Z besedo je ubijal človeka, ki je bil ubit pod streli, ki se ni mogel

braniti, ki ne prej ne pozneje ni dobil nobene možnosti obrambe, ali je delal prav ali ne, in ga tukaj sramotil. Mislim, g. Torkar, - hudo mi je to povedati, ker vas ne bi rad napadel, in vas spoštujem kot slovenskega pisatelja, - da ste vi s tem diskvalificirali samega sebe.

Čeprav ste hvalili ne vem kakšno strokovnost tega simpozija, bi ta prav gotovo ne smel takega Vašega prispevka dovoliti, ker z zgodovinsko tematiko, ki je bila najavljena, nima prav nobene povezave.

To preidem.

Pač pa bi rad nekaj vprašal gospoda prof. dr. Ferenca. Vedno znova se poudarja in govori, kako je bil slovenski narod pod nacisti in pod fašisti obsojen na smrt. Ni dvoma, da je bil obsojen na smrt. Vendar pa je treba razlikovati: šele, če bi nacizem zmagal, bi bil obsojen na smrt tako, kot so tedaj med vojno že bili obsojeni in pošiljani v smrt Romi (cigani), Judje, duševni bolniki... in to je šlo v stotisoče in milijone. Slovenskemu narodu je bil rok do tega dejanja usmrtitve nekoliko podaljšan, hvala Bogu. Zato je treba razločevati, če hočemo biti precizni: ni šlo za isto smrtno obsodbo kakor je šlo za nekatere druge v Evropi, bili smo na predzadnji stopnji...

Drugo: v zadnjem stavku referata sklepate iz omenjenega dejstva, da je bil upor upravičen. Brez dvoma, vendar gre tudi za vprašanje, kakšen naj bo ta upor, za "kvaliteto" upora, kdaj upor, na kakšen način.

Iz zgodovine poznamo najbolj različne oblike upora v takratni Evropi. Lahko preberete knjigo Ringsa (W. Rings, *Leben mit dem Feind, Anpassung und Widerstand in Hitlers Europa 1939-1945*, Kindler 1979), ki vse to opisuje in je tudi tukajšnjim zgodovinarjem z Inštituta za novejšo zgodovino služila, ko so o teh rečeh že pred leti razmišljali in začeli o tem govoriti bolj natančno.

V Sloveniji je od 22. junija 1941 šlo za takojšnji, oboroženi, totalni upor, - to so besede, vzete iz Dokumentov ljudske revolucije, iz Slovenskega poročevalca... Šlo je torej za takojšnji, oboroženi, totalni in od 16. septembra 1941 naprej še celo za monopoliziran upor: samo ena stranka, Komunistična partija, se sme upreti okupatorju, - če se hočejo upreti drugi, se moraja podrediti njej. Tako monopoliziran upor je potem seveda pripeljal do tega, kar se je pač zgodilo...

V zgodovinopisju je nastala mitologija takšnega upora. To je treba demitologizirati: ne upora kot takega, ampak upor, takšen kot je bil pri nas. Treba se je namreč vprašati, ali je bil tak upor takrat res smiselen. O tem se vse premalo govori. To je tema, o kateri ne slišimo dovolj!

Je bil ta upor res narodnoosvobodilen? Ali ni bil morda samouničevalen?

To je vprašanje, ki je dano zgodovinarju, da ga raziskuje in se sprašuje.

Dr. Tone Ferenc

Gospod dr. Zdešar! Niste me razumeli. Jaz nisem govoril o iztrebljanju, o fizičnem iztrebljanju slovenskega naroda kot npr. Judov in Romov. Jaz sem govoril o uničenju slovenskega naroda *kot etnične enote*, to se pravi kot naroda kot takega, ki mu vzameš nacionalno zavest in jezik ter ga napraviš za nekaj drugega. Če se ti pa ne ukloni, pa ga preženeš. In to se je dogajalo. Slovenski narod je bil obsojen na smrt kot etnična enota, so pa nacisti kakšno njegovo

skupino tudi iztrebljali. To sem tudi navedel. Sedaj je to še bolj aktualno, ko nekje sprejemajo zakon o evtanaziji. Tu pa je šlo za lažno evtanazijo. Poslušajte, kakšna usoda pa nas je čakala, da ko bomo ostareli in ne bomo mogli več delati, nas zaplinijo in sežgo. To je bila nemška kultura in civilizacija, seveda nacistična!

Danijel Malenšek

Poglejte, tele iskricice, ki preskakujejo, so znak demokracije, kažejo pa tudi na marsikaj drugega. Te stvari je treba razjasniti! Jaz sem govoril o pravni legitimiteti in bi rad dal dve ilustrativni primerjavi k temu, da bi me razumeli, zakaj se mi zdi to tako pomembno. Glejte, ko smo se mi osamosvajali leta 1991, je bila naša takratna oblast domnevno v podobnem položaju kot takratna oblast bana Natlačena in mi smo "kolaborantsko in izdajalsko" šli na Brione, naš predsednik Kučan je šel v Zagreb in se je tam pogovarjal z okupatorskimi silami, o tem kako bi rešil slovenski nacionalni korpus in njegove interese. Oprostite, paralele vlečem, rad bi, da se to razjasni! In še drugo primerjavo bom potegnil. Če ne bi bilo tako, kot jaz sedaj govorim, da so pravna dejstva važna, potem ne bi naš predsednik Kučan čutil potrebe, da vedno znova poudarja politiko potsdamskih sporazumov, ki domnevno opravičuje določene zadeve med vojno in po vojni, pri čemer se seveda preprosto laže in zamolči, da so bila grozna in druga dejanja storjena pred potsdamskim sporazumom, junija in julija 1945, potsdamska konferenca, ki je glede teh zadev uveljavljala eno samo načelo in to je načelo individualne odgovornosti, pa je bila avgusta 1945. To poudarjam samo zato, da boste razumeli, kako so pravne interpretacije na dolgo progo važne.

Dr. Janko Prunk

Jaz bom kratek. Samo nekaj bom vprašal, ker sem danes slišal veliko novih stvari, ki jih samo na pol razumem, nekaterih pa sploh ne. Verjetno se še komu med vami tako godi. Veliko je stvari, ki jih ustaljeno ponavljamo tekom let in nas šele zelo drzna nova stališča zdramijo, da se zamislimo nad dosedanjimi svojimi stališči. Danes je eno takih zgodb povedal gospod Malenšek. Jaz bom o njej temeljito razmislil, čeprav nekatera dejstva, ki jih je navajal, niso točna. Toda tega mu kot pravniku ne moremo zameriti. Dejstva bomo že mi zgodovinarji, ki smo profesionalni hranilci zgodovinskega spomina, ugotovili in uredili. Zamisliti se moramo nad njegovo interpretacijo, oziroma oceno dogajanja med 2. svetovno vojno na Slovenskem. Zato dovolite gospod Malenšek, če Vas prosim, da še enkrat pojasnite Vašo trditev, da je italijanska vojska legitimno prevzela oblast v Sloveniji leta 1941 in legitimno kapitulirala.

Danijel Malenšek

O italijanski situaciji leta 1943 je nešteto dokumentov, iz katerih izhaja, da se je italijanska vojska organizirano in nadzorovano umikala tako glede ravnanja naših

takoimenovanih "kolaborantskih" oblasti in upravnih struktur kot tudi glede ravnanja takratnih "osvobodilnih" čet. Prišlo je celo do znamenite neposredne vojaške kolaboracije, ko so bile vloge zamenjane, saj si je partizanska stran na Turjaku dovolila vojaško kolaborirati z italijanskimi četami pri obleganju notranjega "sovražnika" in je s tem dokazovala, da stvari prehajajo iz rok v roke legalno, legitimno s tem, da je vsakdo legalnost in legitimnost tolmačil na različen način. Takratna t.i. "kolaborantska" struktura se je sklicevala na ženevske konvencije, partizanska struktura pa na pravice do samouresničitve naroda, ne glede na karkoli, kar so storili že leta 1941 s sprejemom proslulega sklepa vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte o sodiščih in kratkih postopkih itd. in so tam uzurpirali oblast z nekaterimi načeli, ki niso legitimna. Mene zanima samo to, da bi se do teh ključnih vprašanj v smislu pravnih faktov ali nefaktov opredelili. Da je ta zgodba nova, je razumljivo, ker nihče nikoli ni smel podvomiti v legitimnost in legalnost nikogar, ki ima moč. Sedaj je treba o tem razpravljati, zaradi tega, ker drugače ne bomo nikdar uredili svojega odnosa do mednarodnega okolja v luči svojega mednarodnega pravnega položaja, zaradi česar bomo imeli večne težave dokler ne bomo teh stvari razčistili in jih pač nekako uredili. Pravo velja tako, da recimo danes Sovjetska zveza plača do zadnjega rublja dolgove carske Rusije, da je Črna gora plačala do zadnjega perperja dolgove kneževine Črne gore itd., dokler neka mednarodna skupnost ne pristane na drugačno interpretacijo, ampak prej morajo biti določena vsa dejstva, toliko časa veljajo tiste pravne logike, ki so mednarodno pravno priznane. Nam še niso priznali, da smo ravnali v skladu s politiko zavezniških sil, v smislu potsdamskega sporazuma. Nismo, oziroma dokažimo, da smo, in dokler teh stvari ne bomo razrešili, bodo take zgodbe, jaz pa mislim, da je prav, da se te zgodbe odpro v omenjenem kontekstu, ne da se ljudje med seboj prerekajo, kdo, kaj, kako. Tisto je ena raven, tukaj pa gre za formalno praven pristop, ki na koncu edini zares velja!

Dr. Božo Repe

Imam pripombo k referatu kolege dr. Borisa Mlakarja. Z vsebino referata se v veliki večini strinjam, vprašljiv pa se mi zdi stavek, ki ga je zapisal tudi v objavljenem povzetku, namreč da sodelovanje Natlačenovke ekipe v Konsulti t.i. Ljubljanske pokrajine predstavlja taktično kolaboracijo, kar je bilo navzven sicer neprijetno, dejansko pa gre za normalen vezni člen med okupacijsko oblastjo ter okupiranim prebivalstvom. Če prav razumem kolego Mlakarja, je potem resnična ali prava kolaboracija, kot jo je označil v referatu, dejansko le ideološka kolaboracija, morda še vojaška, ampak o tem danes pač nismo govorili. Če vzamemo za primer priključitev t.i. Ljubljanske pokrajine k Italiji, to je pritrjevanje temu dejanju oziroma njegovo hvaljenje v javnosti s strani tistih, ki so bili prej uradno slovenski in ljubljanski oblastniki in ki so prisegli kralju Petru II., tudi za bana Natlačena to velja, potem se resnično postavi vprašanje, kakšna je taka kolaboracija. Vemo, da je bila Jugoslavija mednarodno priznana razkosana, ampak mednarodno je kot država v pravnem smislu obstajala. Torej gre za zanikanje tega dejstva s strani ljudi, ki so pripadali jugoslovanski oblasti. Po mojem mnenju in po nekaterih splošnih normah zahodnega zgodovinskega, npr. francoskega pa še

kakšnega drugega, je tako dejanje čisti primer kolaboracije, ne pa neki malce neprijeten dejavnik, ki ga je bilo nujno izvesti glede na dane razmere.

Dr. Boris Mlakar

Vprašanje dr. Repeta je povsem upravičeno, toliko bolj, ker tudi sam nisem povsem prepričan, da je tisto, kar sem napisal oziroma povedal, stoddostno ustrezno. Toda po tehtanju in vrednotenju argumentov oziroma virov se je pač treba odločiti za eno inačico. Kar se tiče osporavanega konkretnega dogodka - šlo naj bi za pritrditev oziroma poklonitev ob priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji - velja ločiti več vidikov. Eno je objektivno zunanje dejstvo, ki pa je že relativizirano z dejstvom delnega ponarejanja same Natlačenove izjave z objavo v javnosti. Druga stvar je vprašanje, zakaj se je Natlačen za vse to sploh odločil. Z možnimi odgovori bi zašli predaleč, vsekakor pa mora zgodovinar realno in pravično oceniti tedanji čas in se skušati vživeti v logiko tedanjih okoliščin oziroma razmišljanja samih akterjev, zakaj so nekaj naredili, kakšni so bili njihovi argumenti ipd. Od Natlačena samega imamo poročilo o tem, v katerem pa se izraža precej brezosebno, iz njega pa je razvidno, kot da je šlo za nekakšen neizogiben tok dogodkov. To je seveda načelno vprašljivo, kajti človek ima pri odločitvah zmeraj vsaj dve možnosti. Deloma bi pritrdil Repetovi kritiki, da je bila to vsaj na simbolni ravni kršitev izpred vojne zavezane zvestobe državi, navedel pa sem že tudi kritiko v smislu, da se z njo strinjam. Gre za kritično mnenje prof. Janeza Gruma, ki se je med vojno sicer zelo eksponiral v protikomunističnem boju. Ta vsaj zunanja potrditev ali celo navdušenje za priključitev ima že tedaj velik negativni naboj, kar so seveda opazili tudi pri emigrantski vladi in zato protestirali. Poleg tega za nas ne more biti nepomembno tudi vprašanje praktične vsebine oziroma pomena te priključitve Ljubljanske pokrajine, namreč, kaj se je za tu bivajoče Slovence s tem spremenilo, kakšno škodo so npr. s tem tedaj utrpeli. To postavljam samo kot vprašanje, ne da bi sedaj nanj skušal tudi odgovoriti.

Dr. Bruno Hartman

Moje vprašanje bo zelo kratko, velja pa referatu dr. Mlakarja. Presenetil me je tale stavek: "Pripravljenost na pravo kolaboracijo v smislu izdajstva je obstajala v določenih krogih le na Štajerskem." Prosil bi za pojasnilo, kateri so bili tisti krogi. Kolikor namreč vem, so se za Nemce takrat navduševali le kulturbundovci in tisti, ki so pričakovali, da se jim bo spremenil socialni položaj, a ti niso bili politično organizirani. Bili so nekaj takega kot tisti dolenski kmetje, ki so se s hitlerjanskimi zastavami na kamionih vozili sprejemati Nemce v Krškem, proti tistemu ozemlju torej, od koder so Nemci kasneje izseljevali slovenske kmete in drugo prebivalstvo.

Nemci so kmalu zatem začeli ustanavljati Štajersko domovinsko zvezo in takrat so se začele stvari spreminjati. V tej organizaciji so tisti, ki so dobili nemško državljanstvo nepreklicno, prejeli rdeče legitimacije, drugi, ki smo ga dobili na preklic, smo prejeli zelene legitimacije, tisti pa, ki jih je nemški rajh samo zaščitil, pa so prejeli bele legitimacije.

Ko so Nemci ustanavljali hajmatbund - Štajersko domovinsko zvezo, so po-

skušali ljudi pridobiti vanj na različne načine. Dobro se spominjam, da so nekdanje avstroogrške vojake vabili s spomini na bojno zavezništvo z nemško vojsko med prvo svetovno vojno. Tako so ob praznovanju 1. maja 1941 v Celju postavili v bližino slavnostne tribune nekdanje vojake z zlatimi in srebrnimi odlikovanji za hrabrost. Moram pa povedati, da se je to igranje na bojevniško preteklost hitro spreobrnilo. Poznal sem mnoge med njimi, ki so se kaj hitro izkazali kot nasprotniki rajha in nacizma.

Omenil bi še to zanimivost; gre za psihološko in politično vprašanje. V Celju je bila med okupacijo nasproti železniške postaje velika tabla z zemljevidom Evrope in Sovjetske zveze. V Mariboru je bilo nekaj podobnega na današnji Partizanski cesti. Nemci so na tej tabli prikazovali, kako so na frontah napredovali. Zamislite si zdaj mladega fanta, pa tudi druge ljudi, recimo mene, ki sem bil takrat 16 let star in sem v stari Jugoslaviji poslušal prave kanonade zoper komunizem, sam pa sem imel za prijatelje skojevce, ki se jim nisem nikoli politično pridružil. Kako je tak mladenič stal pred zemljevidom in kaj je v sebi mislil? Ali naj bo navdušen, ko puščice na zemljevidu kažejo napredovanje Nemcev proti Moskvi, ali naj bo navdušen, da tisti vojaki, ki so korakali po Celju in razkazovali moč nemškega rajha, zdaj zavzemajo Sovjetsko zvezo in uničujejo sovjetsko armado, ali pa naj si misli o njej: le dajte jih, čimprej jih premagajte! To je bila notranja dilema, ki je bila na Štajerskem še kako živa.

Ko sem že pri besedi, bi omenil še podoben primer, ki me muči v zvezi s kolaboracijo. Gre za akcijo dr. Ljudevita Pivka, slovenskega častnika v avstroogrški vojski med 1. svetovno vojno. Kot slovenski nacionalist se je čez fronto dogovarjal z italijanskim armadnim štabom v Vicenzi, kako bo pripravil vdor italijanske vojske čez Carzaro proti Meranu in Bolzanu. Vdor je res uresničil. S sozarotniki je z italijansko pomočjo upijanal in z uspavali onemogočil vojake pod svojim poveljstvom, tako da je italijanska vojska predrila njihove položaje, ni pa preboja izkoristila. Zastavlja se vprašanje, ali je bila ta njegova akcija nacionalno revolucionarna in jo moramo mi odobravati, ali pa je bila izdajalska. Pa ne toliko proti cesarju Karlu, kolikor proti svojim vojakom, s katerimi je bil pred zakonom prisiljen v bojno tovarištvo, a jih je s svojo akcijo izpostavil smrti, ranam, ujetništvu in drugemu trpljenju. To je problem, ki bi ga morali tudi sami razreševati.

Dr. Boris Mlakar

Jaz seveda nisem strokovnjak za štajersko zgodovino, omenjene trditve v taki ali drugačni obliki povzemam po literaturi. Na drugem mestu v besedilu uporabljam izraz nemčurji, ki seveda izvira iz starejšega, avstroogrškega časa. Hotel sem pa povedati, da so tudi leta 1941 obstajali ljudje, ki so se sicer imeli za Slovence, pa so vendarle nato sodelovali z nemškim okupatorjem in se celo veselili okupacije ali pa se tedaj "prelevili" v Nemce. To se je po izvršeni okupaciji jasno pokazalo; kako je diferenciacija med štajerskimi Slovenci potekala, pa je deloma nakazal že prof. Hartman, ko je govoril o različnih izkaznicah. Verjetno je bilo tudi med imetniki rdečih legitimacij nekaj Slovencev. Nekaj jih je bilo tudi takih, ki so sodelovali v nacističnem upravnem in drugem aparatu, torej so kolaborirali.

Izrazu narodno izdajstvo se sicer izogibam, ker je sam po sebi absurden. Taki ljudje so ob znanih ciljnih nacističnega aparata torej objektivno škodili interesom slovenskega naroda. Imam tudi informacije o prostovoljcih v SS in mislim, da je bilo med njimi tudi nekaj Slovencev. Če torej zaključim, mogoče je bila sicer osnovna trditev, o kateri diskutiramo, preostra, a mislim, da ima neko realno osnovo.

Dr. Tone Ferenc

Glede tega kar je vprašal dr. Mlakar. Na Štajerskem je bil upravni aparat v pokrajinskem pogledu čisto nemški. Pri šefu civilne uprave ni bilo niti enega poverjenika, ki ne bi bil Nemec, celo več, vsi razen dr. Edmunda Kupnika so prišli iz Gradca ali iz Zgornje Štajerske. Tudi v srednjem aparatu pri okrajnih ali okrožnih organih ni bilo Slovencev. To sem v referatu tudi povedal, da okupatorji tam, kjer so hoteli priključiti ali so že priključili zasedena območja k nemškemu rajhu, niso dopuščali politične in upravne kolaboracije. Seveda so na najnižji stopnji, to se pravi pri županih, kjer niso imeli Nemcev, izbirali bivše avstrijske podoficirje in take ljudi, ki so pač znali nemško. To predvsem nekaj časa, dokler niso seveda v večini primerov tudi za župane dobili domačih ljudi ali pa uvoženih iz Zgornje Štajerske. Tako da na Štajerskem niti o upravni kolaboraciji ne moremo govoriti.

Glede rdečih izkaznic: rdeče izkaznice oziroma stalno članstvo v Štajerski domovinski zvezi so 10. maja 1941 dobili samo Nemci, ki so bili v Švabsko nemškem Kulturbundu in članstvo je bilo mogoče, če sta dva, ki sta bila Nemca in ki sta že imela članstvo, jamčila za kandidate. Je pa potem, v letih 1943 in 1944 bilo to omiljeno. Tiste, za katere so krajevne organizacije Štajerske domovinske zveze in okrožna vodstva ugotovili, da so se naučili nemško, so predlagali za rdeče izkaznice in s tem so seveda dobili tudi trajno nemško državljanstvo. Takih je bilo nekaj sto v Spodnji Štajerski.

Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije

Nemška vojaška godba ob prihodu nemških okupacijskih enot v Maribor, 12. 4. 1941, na Glavnem trgu pred Rotovžem.